

DVĚ STRANY TĚŽE MINCE: ZRCADLENÍ TEXTU DO HUDBY A NAOPAK (HUDBA BEZE SLOV, SLOVA MÍSTO HUDBY)

Petr Dorůžka

Za hudbu beze slov v této úvaze nebudeme považovat instrumentální skladby, ale ty, jejichž vokální part nesděljuje verbální příběh. Do této množiny lze řadit jak texty ve fiktivních jazycích skupin Magma či Talking Heads, tak i tradiční žánry včetně skandinávských halekaček, sámského joiku či skotské *puirt à beul*, známé též jako *mouth music*. To je ta první strana mince, hudba bez smysluplných slov. Opačná situace – tedy když slova nahrazují hudbu – nastane, pokud je slovo natolik expresivní, že jen intonace mluveného projevu dokáže navodit hudební zážitek. V dnešním pohledu tato kategorie obsahuje spektrum módních žánrů čerpajících z hip-hopu a rapu. Ve skutečnosti ale jde o projev s mnohem širší i delší historií: patří sem *talking blues*, jedna z forem klasického černošského blues založená na jednoduchém doprovodu a polomluveném textu, na kterou ve svých začátcích navázal Bob Dylan. Dalším významným průkopníkem na tomto poli byl jeden z největších mistrů mluveného slova jazzového věku, Lord Buckley, umělec vlivem zcela zásadní, i když dnes nezaslouženě opomíjený. Z těchto důvodů mu věnuji i podstatnou část následujícího textu. Nejprve se ale stručně vyslovme k prvnímu fenoménu.

Hudba bez verbálního příběhu

Co vlastně vede hudebníky, že se dobrovolně vzdávají možnosti sdělit něco slovy? Motivací je několik: obávají se, že slova odvádějí pozornost nesprávným směrem, chtějí, aby se posluchač ponořil jen do hudby, kde lidský hlas má roli hudebního nástroje. Anebo chtějí překonat jazykovou bariéru, zvláště když třeba pocházejí z menšího národa, jako jsme my. Pokud budou zpívat česky, zahraniční publikum to vnímá jako handicap, pokud anglicky, znamená to přijetí jisté uniformity. Díky tomu máme

v Česku minimálně dvě kapely, které zvolily tuto cestu – Čankišou zpívají ve fiktivním jazyce etnika Čanki a Dva na svém prvním albu deklarovali, že hrají folklor neexistujících národů.

Zásadní milník v historii fiktivních jazyků ale vytvořili Talking Heads roku 1979. Jejich hudba tehdy čerpala z komplexní struktury afrických rytmů, což ale nedokáže anglický text zcela přesně dokreslit. Producenta alba *Fear of Music* Briana Ena i vedoucího kapely Davida Byrna tehdy zlákala estetika dadaistů. Čelním představitelem hnutí byl německý básník Hugo Ball, který roku 1916 sepsal první manifest dadaismu a v Curychu založil hlavní platformu dadaistického hnutí, klub Cabaret Voltaire, který je mimochodem v provozu dodnes.¹ Neutrální Švýcarsko se v době první světové války stalo útočištěm umělců ze sousedních zemí a Ball vznik nového uměleckého směru komentoval: „Všem chceme připomenout, že na světě jsou i lidé s nezávislým uvažováním, kteří nesouhlasí s válkou a nacionalismem a žijí s odlišnými ideály. Vynalezl jsem nový druh veršů beze slov. Jsou to zvukové básně, v nichž roli samohlásek předurčuje stavba úvodního verše. Pomocí těchto zvukových básní bychom se měli vzdát jazyka, který zdevastovala a smyslu zbavila žurnalistika. Měli bychom se uchýlit do skryté alchymie slova, možná se dokonce slova zřící... Básně nelze stavět z použitého materiálu, už nechceme přebírat slova (nemluvě o větách), která jsme nevynalezli jako něco zcela nového určeného výhradně pro vlastní potřebu.“² (Ball in Rumens 2009)

Hugo Ball svoji zvukovou báseň nazval *Gadji beri bimba*, Talking Heads ji natočili jako *I Zimbra* na album *Fear of Music*. Prvenství jim ale nepatří – s myšlenkou zpívat ve fiktivním jazyce přišla už počátkem 70. let francouzská skupina Magma, kterou vedl skladatel a bubeník Christian Vander. Magma kombinovala hypnotický rytmus s vokálními ornamenty, které při troše

1. „Cabaret Voltaire (Zurich).“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Cabaret_Voltaire_%28Zurich%29>.

2. Překlad citátu do češtiny Petr Dorůžka.

fantazie připomínaly saxofonové improvizace Johna Coltranea.³ Vanderovým motivem byl možná i fakt, že text v nějakém existujícím jazyce by mohl svádět ke zcela falešné interpretaci. Třetí album skupiny, *Mëkanik Dëstruktivë Këmmändöh*, je dodnes považováno za nepřekonatelný milník své doby. Svůj fiktivní jazyk Vander pojmenoval Kobaian, podle obdobně vymyšlené planety.

Když slova nahrazují hudbu

Roli mezičlánku v této studii o hudbě beze slov a slovech nahrazující hudbu má tvůrčí disciplína *voice artist*, tedy zpěvák či zpěvačka, kteří použitím speciálních technik hranice standardně pojatého zpěvu překračují. Jako příklady lze uvést Ridinu Ahmedovou z České republiky, newyorskou performerku Meredith Monk či Victorii Hannu z Izraele – a hraničním případem je Bobby McFerrin. Analogicky k tomuto termínu lze vytvořit i disciplínu *spoken word artist*. Ano, jedná se o novotvar a v našem oboru velmi užitečný. Používá ho například významný americký herec a komik Greg Travis.

Sám Travis uvádí jako největšího umělce všech dob na poli *spoken word* velkého mistra mluveného slova jazzového věku Lorda Buckleyho (1906–1960)⁴, o němž padla zmínka v úvodu. Na první pohled by se zdálo, že Buckley byl jen jakýmsi obskurním hipsterem jazzové éry (pozor, nezaměňovat za novodobé hipstery), který se naučil černošský slang a používal jej jako hlavní atrakci svých komických výstupů. Ale jeho záběr je daleko širší – do jazzového slangu převáděl například pasáže z Bible, Charlese Dickense, Edgara Alana Poea, Gándhího či Kryštofa Kolumba.

O Buckleym najdeme informace především v nízkonákladových či kultovních časopisech a na webu, což má historické důvody. Jeho umělecké jméno Lord bylo v souladu s tehdejší jazzovým

3. „Magma (band).“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Magma_%28band%29>.

4. „Lord Buckley.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Lord_Buckley&oldid=798830550>.

*Lord Buckley
(1906–1960)*

světem, podobně jako „Vévoda“ Duke Ellington či „Hrabě“ Count Basie. Vzhledem k žánru, který je natolik vzdálený obvyklým uměleckým disciplínám, se stalo, že i odborná veřejnost Buckleyho znovuobjevuje pomalu a se zpožděním. Znalci se k Buckleymu vrací průběžně. Třeba Transglobal Underground do nahrávky *Nile Delta Disco* (1999) zakomponovali citaci z Buckleyho, která má kořeny v pohřebním projevu Marka Antonia ze Shakespeareovy hry *Julius Caesar*. Shakespeare napsal „*Friends, Romans, countrymen, lend me your ears*“⁵, zatímco Lord Buckley recituje „*Hipsters, flipsters and finger-poppin’ daddies, knock me your lobes*“⁶ (srovnání obou textů viz tabulka). Pokud půjdeme hlouběji, zjistíme, že nejde o nějakou povrchní parodii či adaptaci, ale zcela detailní práci, jemně vypracovaný kulturní posun mezi dvěma epochami vzdálenými čtyři století – tedy ze Shakespeareovy angličtiny do jazzového černošského slangu. Převod samozřejmě respektuje i jemné detaily v myšlení a prioritách této subkultury.

5. „Speech: “ Friends, Romans, countrymen, lend me your ears by William Shakespeare.“ *Poetry foundation* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <<https://www.poetryfoundation.org/poems-and-poets/poems/detail/56968>>.
6. „Marc Antony.“ *LordBuckley.com* [online] 2015 [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.lordbuckley.com/LBC_The_Word/LBC_Transcriptions/Marc_Antony's_Funeral_Oration.htm>.

William Shakespeare	Lord Buckley
<i>Julius Caesar, řeč Marka Antonia</i>	Marcus Antonius
Friends, Romans, countrymen,	Hipsters, flipsters, and finger-poppin' daddies,
Lend me your ears;	Knock me your lobes,
I come to bury Caesar,	I came to lay Caesar out,
not to praise him.	Not to hip you to him.
The evil that men do	The bad jazz that a cat blows,
lives after them;	Wails long after he's cut out.
The good is oft interred with their bones;	The groovey is often stashed with their frames,
So let it be with Caesar.	So don't put Caesar down.
The noble Brutus	The swinging Brutus hath laid a story on you
Hath told you Caesar was ambitious:	That Caesar was hungry for power
If it were so, it was a grievous fault,	If it were so, it was a sad drag,
And grievously hath Caesar answer'd it.	And sadly hath the Caesar cat answered it.
Here, under leave of Brutus and the rest-	Herewith a pass from Brutus and the other brass,
For Brutus is an honourable man;	For Brutus is a worthy stud,
So are they all, all honourable men-	Yea, so are they all worthy studs,
	Though their stallions never sleep.
Come I to speak in Caesar's funeral.	I came to wail at Ceasar's wake.
He was my friend, faithful and just to me:	He was my buddy, and he levelled with me.
But Brutus says he was ambitious;	Yet Brutus digs that he has eyes for power,
And Brutus is an honourable man.	And Brutus is a solid cat.
He hath brought many captives home to Rome	It is true he hath returned with many freaks in chains
Whose ransoms did the general coffers fill:	And brought them home to Rome. Yea, the looty was booty

Tabulka: Shakespeare a Buckley (viz pozn. 5 a 6)

Lord Buckley spojoval dva protipóly: dokonalé způsoby anglického aristokrata a rytmus i jazyk jazzové subkultury. Novinář a znalec Buckleyho Douglas Cruickshank píše, že Buckley byl

„Charlie Parker slova, Fred Astaire tančícího jazyka, Paganini prózy“ (Cruikshank in Anderson 2015). Ian Anderson, šéfredaktor a zakladatel časopisu fRoots, se díky fascinaci Buckleym dostal k zajímavým detailům z umělcova života: Buckley se narodil roku 1906 v Kalifornii jako jedno z deseti dětí, začal jako pouliční hudebník se svojí sestrou, v době prohibice vystupoval v ilegálních barech a Al Capone ho prý angažoval na nějaký čas do svého klubu. Chaos a resty z prohibičních let Buckleyho bohužel jako časovaná bomba dostihly na konci života. Quincy Jones o něm řekl, že ho považuje za prvního rappera. Je zřejmé, že Lord Buckley silně ovlivnil i Boba Dylana, i když mainstreamový tisk popisuje spíše Dylanovy návštěvy Woodyho Guthrieho v nemocnici. Ještě zcela neznámý Bob Dylan přijel do New Yorku pár týdnů poté, kdy Buckley zemřel, a v bohémské čtvrti Greenwich Village potkal tehdy neznámého komika Billa Cosbyho, který je dnes celebritou. Ten ho seznámil s Buckleyho nahrávkami a Dylan se pak učil jeho texty nazpaměť (Anderson 2015).

Buckleyho konec přišel zcela nečekaně – když natočil poslední album svého života (dnes dostupné na CD *Bad Rapping of the Marquis De Sade*), cestoval přes Chicago do New Yorku, ale dostal se do problému kvůli své Cabaret Card, tedy kartě zavedené v době prohibice, opravňující zaměstnance i účinkující ke vstupu do newyorských kabaretů. Policie kvůli jakémusi dvacet let starému problému Buckleymu kartu zabavila, což mu znemožnilo další profesionální práci. Na Buckleyho podporu vznikl aktivistický výbor, ale než stačil uplatnit stížnost u soudu, Buckley zemřel (v roce 1960) na mrtvici, dle některých, jak říká Anderson, vyvolanou stresem. O měsíc později vystoupil Dizzy Gillespie a Ornette Coleman na benefičním koncertu pro Buckleyho rodinu v newyorském klubu Village Gate.

Klub Village Gate fungoval od roku 1958 až do roku 1994⁷ a účinkovali zde např. John Coltrane, Duke Ellington,

7. „Village Gate.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Village_Gate>.

Jimi Hendrix, Miles Davis, Woody Allen, Patti Smith, Velvet Underground či Aretha Franklin, která zde absolvovala svůj vůbec první newyorský koncert. Ano – to vše jsou umělci, kteří patří do naší společné kulturní paměti. A stejným právem by tam měl patřit i Lord Buckley.

Internetové zdroje:

- ANDERSON, Ian 2015: „Lord Buckley.“ *ianaanderson.com* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <<https://www.ianaanderson.com/lord-buckley/>>.
- BUCKLEY, Lord. „Marc Antony.“ *LordBuckley.com* [online] 2015 [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.lordbuckley.com/LBC_The_Word/LBC_Transcriptions/Marc_Antonys_Funeral_Oration.htm>.
- „CabaretVoltaire (Zurich)“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Cabaret_Voltaire_%28Zurich%29>.
- „Magma (band)“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Magma_%28band%29>.
- „Lord Buckley.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Lord_Buckley&oldid=798830550>.
- RUMENS, Carol 2009: „Poem of the Week: Gadji beri bimba by Hugo Ball.“ *The Guardian* [online] 31. 8. [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/books/booksblog/2009/aug/31/hugo-ball-gadji-beri-bimba>>.
- „Speech: “Friends, Romans, countrymen, lend me your ears by William Shakespeare“ by William Shakespeare.“ *Poetry foundation* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <<https://www.poetryfoundation.org/poems-and-poets/poems/detail/56968>>.
- „Transglobal Underground - Nile Delta Disco.“ *YouTube* [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=GClSzXujhYw>>.
- „Village Gate.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2017]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Village_Gate>.

Two Sides of the Same Coin: The Reflection of the Text into Music, and Vice Versa. Music without Words, Words instead of Music

Speaking about music without words, the paper focuses on music whose vocal part delivers no verbal story; instrumental music is left out this time. The paper considers both the texts in fictitious languages of the music bands Magma and Talking Heads, and the traditional genres including Scandinavian hollering songs, the joik (yoik) of the Sami people, or the Scottish mouth music – puirt à beul. The reverse side of the coin is represented by a broad scope of forms including the talking blues, rap, and performances of voice artists. An important pioneer in this field was Lord Buckley, one of the greatest masters of the spoken word of the jazz age. The paper pays respect to this crucial figure of an artist, who, unfortunately, today has been undeservedly overlooked by many.

Key words: Voice artist; Dada; Hugo Ball; Lord Buckley; Talking Heads; rap; hip-hop; Magma; William Shakespeare.